

Bartosik, Paulina

Kulturotwórcza rola Towarzystw Naukowych Ogólnych w XIX w. na przykładach: Towarzystwa Naukowego Krakowskiego, Towarzystwa Naukowego Płockiego oraz Towarzystwa Naukowego w Toruniu

Studia Sieradzana 3, 31-39

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Studia historiograficzne

ISSN 2299-2928

Mgr Paulina Bartosik: Kulturotwórcza rola Towarzystw Naukowych Ogólnych w XIX w. na przykładach: Towarzystwa Naukowego Krakowskiego, Towarzystwa Naukowego Płockiego oraz Towarzystwa Naukowego w Toruniu

Zespół Szkół we Wróblewie
Szkoła Podstawowa im. Ignacji Piątkowskiej,
Publiczne Gimnazjum

Abstrakt

W niniejszym artykule podjęto próbę opisanie roli kulturotwórczej towarzystw naukowych ogólnych działających w XIX w. Scharakteryzowano trzy jednostki: Towarzystwo Naukowe Krakowskie, Towarzystwo Naukowe Płockie oraz Towarzystwo Naukowe w Toruniu, które to w okresie zaborów stawały w obronie polskości, godności narodowej, a także tożsamości narodu polskiego a dodatkowo kształtowały naukę i kulturę społeczeństwa.

Słowa Kluczowe: Towarzystwo Naukowe Krakowskie, Towarzystwo Naukowe Płockie, Towarzystwo Naukowe w Toruniu, kulturotwórcza rola.

The author of this paper has tried describing the cultural role of general scientific societies operating in 19th century. In this document were characterized three companies: The Krakow Scientific Society, The Płock Scientific Society, The Toruń Scientific Society, which in annexed period kept in the Polish defense, national dignity and the identity of the Polish nation and what's more formed science and culture of the society.

Keywords: The Krakow Scientific Society, The Płock Scientific Society, The Toruń Scientific Society, culture-forming role.

Nauka jest krępowana przez konieczność dowodzeń i argumentacji.

Nasz irracjonalizm obchodzi się bez tego.

Stefan Pacek

Tak właśnie polski felietonista wypowiedział się na temat nauki. Ludzie uczyli się od zarania dziejów. Najpierw od siebie - wiedza była przekazywana z pokolenia na pokolenie ustnie, później zaś poprzez różnego rodzaju druki zwarte. Kiedy ludziom to nie wystarczało zaczęli się zrzeszać w różnego rodzaju organizacje, w których dyskutowali np. na tematy naukowe.

W niniejszej pracy zostały zaprezentowane funkcje towarzystw naukowych ogólnych w XIX w. oraz ich rola w obronie polskości, godności narodowej i tożsamości oraz kształtowaniu nauki i kultury społeczeństwa w ówczesnej Polsce podzielonej między trzech zaborców: Prusy, Rosję i Austrię. Należy bowiem pamiętać, że po trzecim rozbiórce w 1795 r. Polska całkowicie zniknęła z mapy Europy a tereny wchodzące w jej skład znalazły się pod jurysdykcją poszczególnych grabieżców⁶¹. Okres ten trwał, aż do odzyskania niepodległości w 1918 r. dlatego też te granice chronologiczne przyjęto na potrzeby tej pracy.

Trzeba zaznaczyć, iż w każdym większym mieście zaborców istniały organizacje dobroczynne, śpiewacze oraz te zrzeszające sympatyków oraz naukowców uprawiających

⁶¹ *Historia – podręcznik z zakresem rozszerzonym dla klasy drugiej liceum*, Gdynia 2003 s. 6.

naukę⁶². Natomiast na terenie byłej Polski zaczęły dopiero „rozkwitać”. Te nieliczne formy jednostek naukowych oraz kulturalnych chroniły „od zapomnienia” naukę polską, ratowały zabytki kultury narodowej oraz krzewiły miłość języka ojczystego, która była w owym czasie przez zaborców tępiona⁶³.

Określenie „Towarzystwo Naukowe” to wg encyklopedii „stowarzyszenie pracowników nauki lub osób uprawniających działalność naukową [...] mające na celu popieranie rozwoju nauki, prowadzenie i koordynowanie badań naukowych, prowadzenie dyskusji [...]. Istnieją dwa rodzaje towarzystw naukowych: ogólne oraz specjalistyczne”⁶⁴. Zezwalano tylko na wstąpienie do tego typu towarzystw naukowych osobom, które były związane bezpośrednio ze środowiskiem naukowym.

W XIX w. powstały zatem towarzystwa naukowe ogólne, które wypełniały funkcje opisane na początku pracy, takie jak: Towarzystwo Naukowe Płockie, Towarzystwo Naukowe w Toruniu, Towarzystwo Naukowe Krakowskie. Postanowienia działalności zawarte były w statutach tych jednostek. Choć istniały w 3 różnych zaborach starały się wywiązać w miarę możliwości ze swoich „obowiązków”. Było to trudne, a to za sprawą licznych represji, czy cenzury jaka panowała w danym zaborze. Najlepiej sytuacja do tworzenia instytucji polskich przedstawiała się w zaborze austriackim najgorzej zaś w pruskim, gdzie instytucje mogły powstać dopiero w II poł. XIX⁶⁵. W niniejszej pracy skupiono się głównie na muzeach, bibliotekach i wydawnictwach publikowanych przez te instytucje.

W Krakowie - mieście położonym na ziemiach polskich pod panowaniem austriackim powstało pod koniec 1815 roku **Towarzystwo Naukowe Krakowskie**. Jednak idea jego powstania sięga XVIII w⁶⁶. W początkowym okresie funkcjonowania owe Towarzystwo było nierozzerwalnie związane z Uniwersytetem i nie wykazywało zbyt dużej działalności na rzecz kultury i nauki polskiej. Kadra członków była jednocześnie pracownikami Uniwersytetu,

⁶² M. Niedzielska, *Towarzystwa naukowe w Prusach Zachodnich w XIX wieku*, „Problemy Społecznego Ruchu Naukowego” 1999 [nr] 1 s. 37.

⁶³ S. Kunikowski, *Towarzystwa Naukowe ogólne w Polsce w XIX i XX wieku*, Włocławek 1999 s. 27.

⁶⁴ *Encyklopedia Powszechna PWN*, Warszawa 1995, s. 875.

⁶⁵ *Historia – podręcznik z zakresem rozszerzonym dla klasy drugiej liceum*, Gdynia 2003, s. 7.

⁶⁶ Z. Jabłoński, *Towarzystwo Naukowe Krakowskie (1815-1872)* „Nauka Polska”, 1967, nr 3, s. 42.

którzy nie znajdowali czasu na działalność w Towarzystwie⁶⁷. Sytuacja uległa zmianie dopiero po roku 1848, kiedy to stworzono nowy statut tej instytucji. W roku 1856 całkowicie odseparowano go od Uniwersytetu⁶⁸, gdyż w roku 1853 władze carskie zabroniły egzystencji instytucji w połączeniu z Uniwersytetem⁶⁹.

Działalność Towarzystwa skupiała się na różnego rodzaju wydawnictwach. Podstawową publikacją były „*Roczniki Towarzystwa Naukowego Krakowskiego*”, które ukazywały się z przerwami⁷⁰. „Rocznik TNK” zawierał głównie rozprawy, które były wygłaszane podczas posiedzeń. Czasopismo to odzwierciedlało kierunki badań podejmowanych przez tą instytucję.⁷¹ TNK podjęło się także publikacji trzech serii wydawniczych: 1- *Biblioteki Naukowej*⁷², 2 – przeznaczony dla szkół średnich w skład, której wchodziły: *Słownik polsko-laciński* Kajetana Trojanowskiego, *Nauka stylu i sztuki pisania* Karola Mecherzyńskiego oraz *Wypisy Łacińskie* Adolfa Mukowskiego⁷³. 3- pt. *Wykład Nauk dla Ludu w latach 1849-51 wydano cztery prace*⁷⁴. Towarzystwo wydawało także tygodniki swoich komisji czy oddziałów: m.in. „*Przegląd Lekarski*⁷⁵”, „*Sprawozdania Komisji fizjograficznej*⁷⁶”, „*Zabytki z Dziejów Oświaty i Sztuk Pięknych*⁷⁷” oraz inne. Najważniejszą pracą opublikowaną jednak przez TNK jest *Bibliografia polska* K. Estreichera, którą możemy podziwiać do dziś. Poprzez te wydawnictwa świadomość naukowa oraz oświatowa ludzi

⁶⁷ *Słownik polskich towarzystw naukowych*, t. II, cz.1, Wrocław 1990, s. 81.

⁶⁸ S. Kunikowski, *Towarzystwa Naukowe ogólne w Polsce w XIX i XX wieku*, Włocławek 1999 s. 53. Także: *Historia nauki polskiej 1795-1862*, t. III, Wrocław 1987, s. 260- 267.

⁶⁹ *Historia nauki polskiej 1795-1862*, t. III, Wrocław 1987, s. 260- 267.

⁷⁰ „Rocznik TNK” nie ukazywał się w latach: 1834-1840 i 1853-1857.

⁷¹ Z. Jabłoński, *Z działalności wydawniczej Towarzystwa Naukowego Krakowskiego* [w:] *Studia z dziejów świąty polskiej XIX – XX w.*, Wrocław 1993, s. 284-298.

⁷² W latach 1849-1863 Wydział Akademiczny Towarzystwa wydał 16 tomów.

⁷³ Z. Jabłoński, *Z działalności wydawniczej Towarzystwa Naukowego Krakowskiego*.....s. 287 . Ta seria nigdy nie została zrealizowana, gdyż rękopisy przygotowane do druku spłonęły.

⁷⁴ Te prace to wg *Słownika polskich towarzystw naukowych*....., s. 84: *Nauka o zjawiskach niepowtarzalnych* – J. Mejera, *Zbiór wierszy o nauce i zabawie* – A. Jakubowskiego, *Nauka rolnictwa* – A. Ekielskiego i *Początki połączonej nauki czytania z pisaniem* – J. K. Morelowskiego.

⁷⁵ Publikowany w l. 1862-1872 przez Oddział Nauk Przyrodniczych i Ścisłych TNK wniosło wiele informacji w rozwój nauk medycznych.

⁷⁶ Publikowane w l. 1867-1872. Kontynuowane przez Akademię Umiejętności.

⁷⁷ Seria ta reprezentowała publikację źródeł historycznych.

została ogromnie poszerzona. We wszystkich czasopismach prezentowano nowoczesne jak na owe czasy odkrycia naukowe.

Owe Towarzystwo posiadało także własną bibliotekę, którą utworzono w 1856 zaraz po zerwaniu związków z Uniwersytetem. Zbiory pochodziły z wymiany zagranicznej między placówkami o tym samym charakterze, darowizn członków, którzy przekazywali cenne dokumenty piśmiennicze. Od roku 1866 kupowano książki do biblioteki dzięki wsparciu finansowemu Jerzego Romana Lubomieskiego. Dzięki temu księżnica posiadała cenne księgozbiory⁷⁸. Towarzystwo Naukowe Krakowskie jako pierwsze w rozbiorowej Polsce wprowadziło wydawanie drukiem katalogów rękopiśmiennych⁷⁹ bowiem jako jedyne zbiory tej placówki zostały przeliczone i zinwentaryzowane. Biblioteka liczyła około 20 tys. tomów oraz 570 rękopisów.

W tym samym okresie a więc w roku 1856 zaczęto zbierać własne zbiory muzealne. Choć jak podają źródła projekt stworzenia przy Towarzystwie Muzeum Starożytności powstał 7 lat wcześniej. Jednak w ostateczności powstało w 1861 r. Muzeum Archeologiczne, które istnieje w Krakowie do dziś. Prośba o dostarczanie eksponatów muzealnych, archeologicznych i historycznych związanych tematycznie z historią Polski oraz druków rękopiśmiennych spotkały się z ogromną odezwą Polaków, którzy dostarczyli m.in. Światowida oraz dzieła sztuki.. W roku 1858 otwarto wystawę starożytności⁸⁰. Od tego samego roku gromadzono także zbiory geologiczne i inne związane z przyrodą tworząc z nich Muzeum Fizjograficzne⁸¹. Rozległe kierunki prac oraz zróżnicowana działalność wydawnicza i kolekcjonerska wpłynęła na to, że Towarzystwo było znane na arenie międzynarodowej. Prezentowało tym samym kulturę Polską za granicami. W momencie całkowitej germanizacji terenów Galicji Towarzystwo zachowało swój polski charakter⁸². Towarzystwo Naukowe Krakowskie istniało oficjalnie do roku 1872. W tym roku zmieniło nazwę na Akademię

⁷⁸ Cytując za panem Z. Jabłońskim: m.in. Floriana Sawiczewskiego z zakresu nauk przyrodniczych i Juliana Bayera z zakresu nauk przyrodniczych. Zbiory rękopiśmienne Hugona Kołłątaja, kolekcja źródeł darowana przez Michała Konarskiego, kolekcja źródeł do historii Krakowa zebrana przez Ambrożego Grabowskiego oraz Jana Smoniewskiego.

⁷⁹ S. Kunikowski, *Towarzystwa Naukowe ogólne w Polsce w XIX i XX wieku*, Włocławek 1999, s.55; także, Z. Jabłoński *Towarzystwo Naukowe Krakowskie (1815-1872)* „ Nauka Polska”, 1967, nr 3, s.51.

⁸⁰ Tamże, s.50.

⁸¹ Muzeum posiadało bogaty zielnik zawierający 3 tys. okazów, tamże s. 51.

⁸² Tamże, s. 52

Umiejętności, przejmując zadania TNK, ale ta instytucja nie jest przedmiotem opisu w tej pracy.

Podobne formy krzewienia nauki i kultury polskiej przejawiało funkcjonujące na ziemiach zaboru rosyjskiego – **Towarzystwo Naukowe Płockie**. Powstało ono w roku 3 czerwca 1820. Funkcje ono do dziś. Miało jednak okresy kiedy nie prosperowało (1830-1907), gdyż zabraniała tego polityka zaborcy. Było Towarzystwem o charakterze regionalnym. Głównym jego celem było „gromadzenie materiałów dotyczących Ziemi Płockiej w celu opracowania monografii województwa płockiego i polepszeniem warunków gospodarczych i kulturalnych regionu płockiego”⁸³. W pierwszym okresie działalności Towarzystwo podobnie jak wyżej już scharakteryzowane było instytucją przyszkolną związana jednak nie ze szkołą wyższą a średnią⁸⁴. Nosilo wtedy nazwę Towarzystwo Naukowe Płockie przy Szkole Wojewódzkiej Płockiej. Podobnie do TNK działalność towarzystwa to m.in. prowadzenie biblioteki, muzeum oraz wydawano publikację.

W porównaniu jednak do biblioteki TNK księżnica Towarzystwa Naukowego Płockiego udostępniała swoje zbiory mieszkańcom miasta- była publiczna⁸⁵. Powstała w roku 1821. Bazowała na zbiorach zlikwidowanych instytucji⁸⁶ oraz darom członków Towarzystwa⁸⁷, a po połączeniu jej z Biblioteką szkoły Wojewódzkiej powiększyła swe zbiory. Liczyła ona do roku 1830 ok. 5000 pozycji. Księgozbiór stanowiły głównie książki z dziedziny humanistyki: historyczne, do nauki gramatyki poszczególnych języków, geografii.

W początkowej fazie działalności towarzystwo zorganizowało także w 1821 Muzeum Publiczne i Szkolne województwa Płockiego. Miało ono charakter historyczno – przyrodniczy. Z racji swej specyfiki w skład posiadania weszły gabinety pomocy naukowych oraz zbiory poglądowe: mineralogia czy przyroda⁸⁸ a także: obrazy i cenne dokumenty

⁸³ *Słownik Polskich Towarzystw Naukowych*, s.85.

⁸⁴ W. Rolbiecki, *Towarzystwa naukowe w Polsce*, Warszawa 1972, s. 131.

⁸⁵ A. M. Stogowska, *Rola intelektualna i kulturotwórcza Towarzystwa Naukowego Płockiego w latach 1820 – 1830, 1907-1939*, Płock 1998, s. 64.

⁸⁶ Cytując za panią Stogowską były to: Resura Płocka, Komisja Wojewódzka oraz Towarzystwa Tajnego (masonerii).

⁸⁷ Były to głównie zbiory własnych prac członków.

⁸⁸ A. M. Stogowska, *Rola intelektualna i kulturotwórcza Towarzystwa Naukowego Płockiego w latach 1820 – 1830, 1907-1939*, Płock 1998, s.65

z historii Polski⁸⁹. Podobnie jak do biblioteki tu do muzeum eksponaty były dostarczane przez członków towarzystwa oraz od nauczycieli i uczniów szkoły. Dotyczyły głównie terenu województwa płockiego.

Po powstaniu listopadowym oficjalna działalność Towarzystwa została zawieszona. Zbiory biblioteczne i muzealne pozostały jednak w placówce. Jednak niektórzy członkowie pomimo zamknięcia placówki prowadziła swoje prace badawcze dalej. Towarzystwo reaktywowało się w 1907 r., dzięki polityce cesarskiej władz⁹⁰. Po „odrodzeniu się” instytucja odłączyła się od szkoły i prowadziła bardzo ożywioną działalność dzięki zdobyciu osobowości prawnej⁹¹. Zbiory muzeum i biblioteki uległy znacznemu poszerzeniu – dzięki przejściu opieki nad księgozbiorem po Gustawie Zielińskim⁹² oraz dzięki mieszkańcom Płocka i Mazowsza, którzy przysyłali materiały.

TNP podobnie jak TNK publikowało swoje wydawnictwa. Pomimo tego, iż nie posiadało własnej drukarni coroczne sprawozdania z działalności Towarzystwa drukowało w sprawozdaniach szkolnych. Dopiero w roku 1908 TPN wydało 1 pracę naukową A. Macieszy i D. Staszewskiego: *Zarys historyczny Ziemi Dobrzyńskiej*⁹³. W roku 1914 wydano także dwie inne publikacje⁹⁴. W roku 1910 zorganizowano także pierwszą po otwarciu wystawę. Instytucja ta istnieje jednak do dziś w Płocku.

Trzecia placówką o podobnym charakterze, ale tym razem na ziemiach zaboru pruskiego było **Towarzystwo Naukowe w Toruniu** założone pod koniec XIX w. bo w 1875. Istnieje po dziś dzień. Podobnie jak TNP to było instytucją o charakterze regionalnym oraz skupiało ludzi zainteresowanych historią. Założone zostało w celu ochrony przed germanizacją nauki i kultury polskiej.⁹⁵ Miało także za zadanie zbiór i ochronę pamiątek

⁸⁹ Dwa medale upamiętniające założenie Biblioteki Braci Załuskich, list urzędowy Jana III oraz odezwę Legionów Polskich we Włoszech, liczne numizmaty oraz odkrycia archeologiczne: gliniane dzbany.

⁹⁰ S. Kunikowski, *Towarzystwa Naukowe ogólne w Polsce w XIX i XX wieku*, Włocławek 1999, s.33.

⁹¹ Tamże, s. 34.

⁹² Ofiarowaną miastu w 1902 r. przez potomka Józefa.

⁹³ *Słownik Polskich Towarzystw Naukowych*, s. 86.

⁹⁴ „Przewodnik po Płocku” A. Maciesza, M. Micieszyna oraz „Pobrzeże Wisły w najbliższej okolicy Płocka pod względem archeologicznym” G. Proniewskiego.

⁹⁵ *Słownik Polskich Towarzystw Naukowych*, s. 93

i zabytków krajowych dot. Pomorza⁹⁶. Początkowa działalność Towarzystwa Naukowego w Toruniu prezentowała się dość skromnie.

Identycznie do dwóch opisanych wcześniej, także w tym Towarzystwie powstało muzeum. Powstało ono bardzo szybko. Pomimo „młodego wieku” muzeum po 2 latach było znane już w innych zaborach i za granicą, dzięki wystawom⁹⁷. Cenne muzealia były dostarczane poprzez prace archeologiczne prowadzone na terenie całego Pomorza oraz dzięki darom i legatom nadsyłanym z różnych stron Polski⁹⁸. Zostały szybko skatalogowane i udostępnianie w celu badań naukowych. Zbiory były ogromne i podzielone zostały na kilka działów: historyczno-archeologiczny, przyrodniczy, paleontologiczny i zoologiczny. Kiedy nie mieściły się już w jednym pomieszczeniu, w roku 1882 przeniesiono je do specjalnie wybudowanego gmachu. Ekspozycje prezentowały wartościowy dorobek naukowy i chroniły od zapomnienia kulturę Polski⁹⁹.

Towarzystwo od samego początku istnienia zabiegało także o stworzenie biblioteki. Księgozbiór przeznaczony był głównie na potrzeby członków.¹⁰⁰ W księżnicy znajdowało się ok. 2000 tomów. W zbiorze znalazły się rękopisy oraz druki w języku francuskim¹⁰¹. Biblioteka powiększała się dzięki darom członków, którzy przekazywali swoje księgozbiory¹⁰², publikacjom innych placówek¹⁰³ oraz wymianom dubletów z innymi instytucjami.

⁹⁶ J. Serczyk, *Towarzystwo Naukowe w Toruniu. Krótki zarys dziejów*, Toruń 1999, s. 17.

⁹⁷ Towarzystwo zabiegało o każdą okazję, w której mogło zaprezentować swoje zbiory. Organizowało wystawy za granicą np. w Paryżu w 1878 pokazując światu okazy archeologiczne i dokumenty historyczne.

⁹⁸ Muzeum posiadało także w swych zbiorach: dzieła sztuki, broń, pamiątki ojczyzny i stare dokumenty.

⁹⁹ B. Osmólska - Piskorska, *Towarzystwo Naukowe w Toruniu. Powstanie i zarys dziejów*, 1875 – 1948, „Zapiski TNT” 1948 t.14 z.1-4, s. 16.

¹⁰⁰ S. Kunikowski *op cit*, s. 50.

¹⁰¹ A. Tujakowski, *Biblioteka Towarzystwa Naukowego w Toruniu 1875-1975*, „Zapiski Historyczne”, Z.3-4 1975, s. 84.

¹⁰² W zbiorach znalazły się : *Monumenta mediæ Levi, Scriptorum rerum Polonicarum*, dary A. Sierakowskiego, 3-tomowe *Narodowe Przysłowia* K. Wójcickiego, 4 tomowa *Historia Literatury polskiej* A. Maciejewskiego. Także: A. Bujakowski, *Biblioteka Towarzystwa Naukowego w Toruniu 1875-1975*, „Zapiski Historyczne”. Z.3-4 1975, s. 86

¹⁰³ Zawierała m. in. Wszystkie publikacje Akademii Umiejętności dzięki nawiązaniu współpracy przez towarzystwo.

Istotnym uzupełnieniem działalności były także publikacje wydawane przez tę placówkę. Towarzystwo Naukowe w Toruniu od samego początku wydawało jak pisze pan Kunikowski: „*Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu*”, wznowione w 1897 r., w tym też roku zapoczątkowała została seria wydawnicza „*Fotnes*”. Od 1908 r. zaczął się ukazywać periodyk „*Zapiski Towarzystwa Naukowego w Toruniu*”, w których obok artykułów przyczynkarskich można było zapoznać się z bieżącą działalnością Towarzystwa¹⁰⁴.

Reasumując powyższe fakty każde z przedstawionych powyżej Towarzystw Naukowych Ogólnych: Towarzystwo Naukowe Krakowskie, Towarzystwo Naukowe Płockie i Towarzystwo Naukowe w Toruniu, pomimo iż leżało na ziemiach różnych zaborców i powstało w różnych latach doskonale chroniło od zapomnienia naukę polską oraz kulturę – tępiona przecież przez grabieżców. Poprzez muzea i wystawiane w nich eksponaty przybliżano historię i tradycję istniejącej jeszcze niedawno Polski, a poprzez biblioteki podtrzymywano pamięć Polaków o ich rodzimym języku, który został zabroniony na ziemiach danego zaboru. Biblioteki w dwóch zaborach austriackich oraz rosyjskim były dostępne tylko dla członków Towarzystw. Niejednokrotnie był to także ich „warsztat pracy”. Jedynie z biblioteki w Płocku mogli korzystać wszyscy mieszkańcy. Każde opisane Towarzystwo zorganizowało biblioteki, muzea oraz wydawało publikacje. Nie wolno zapomnieć także o tym, że w każdym z tych towarzystw odbywały się także posiedzenia członków danej instytucji oraz odczyty referatów przygotowane przez ludzi z odpowiednich komisji czy wydziałów placówki.

Wszystkie formy działalności tych placówek możemy podziwiać współcześnie, gdyż przetrwały do naszych czasów, choć niektóre zmieniły nazwę. Zróżnicowana pod względem tematycznym działalność wydawnicza i kolekcjonerska oraz biblioteczna tych placówek przyczyniła się do zachowania pamięci i uratowała „od zapomnienia” naukę polską oraz kulturę. Kulturotwórcza rola doskonale reprezentowała kartę z historii Polski. Opisane wyżej Towarzystwa nawiązały współpracę z innymi instytucjami także zagranicznymi, dzięki czemu doskonale reprezentowały naukę i kulturę Polską zaborcom.

Bibliografia:

Askanas K.: *Towarzystwo Naukowe Płockie (1820-1890)*, „Nauka Polska” 1980 nr1-2 s. 27-33.

¹⁰⁴ S. Kunikowski *op cit*, s. 48.

Biskup M.: *Sto lat działalności Towarzystwa Naukowego w Toruniu 1875-1975* „Nauka Polska”, 1975, nr4, s. 61-69

Chmielnicki K.: *Człowiek prehistoryczny w Prusach Zachodnich oraz Przewodnik po zbiorach Towarzystwa Naukowego w Toruniu*, Toruń 1909.

Dzieje Towarzystwa Naukowego w Toruniu [on-line]. [Dostęp z 31 III 2013]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.tnt.torun.pl/dzieje/dzieje.html>

Historia Nauki Polskiej, t.III, B. Suchodolski, Wstęp i redakcja, H. Barycz, Wrocław 1977

Hübner P.: *The Polish Academy of Science and Letters* [w:] *Od Towarzystwa Naukowego Krakowskiego do Polskiej Akademii Umiejętności*, Kraków 2002, s.120-159.

Jabłoński Z.: *Cracow Scientific Society (1815- 1872)* „The Review: of the Polish Academy Science”, Vol 12, No 3, 1967 s. 51-61.

Jabłoński Z.: *Towarzystwo Naukowe Krakowskie (1815-1872)* „ Nauka Polska” 1967 R.15 nr.3, s. 42-53.

Jabłoński Z.: *Z działalności wydawniczej towarzystwa Naukowego Krakowskiego* [w:] *Studia z dziejów oświaty XIX - XX w.*, Wrocław 1993, s.284 – 298.

Kosiński J.A: *Nauka polska w wieku XIX i XX. Studium naukometryczne*, Wrocław 1981.

Kunikowski S.: *Towarzystwa naukowe ogólne w Polsce w XIX i XX wieku*, Włocławek 1999

Osmólska-Piskorska B.: *Towarzystwo Naukowe w Toruniu. Powstanie i zarys dziejów, 1875 – 1948*, „Zapiski TNT” 1948 t.14 z.1-4, s. 9-28.

Rederowa D.: *Z dziejów towarzystwa Naukowego Krakowskiego 1815-1872.*, Kraków 1998

Rolbiecki W.: *Towarzystwa Naukowe w Polsce*. Warszawa 1972

Rolbiecki W.: *Towarzystwo Naukowe przy Szkole Wojewódzkiej Płockiej (1820-1830)*, Wrocław 1969.

Serczyk J.: *Sto dwadzieścia pięć lat Towarzystwa Naukowego w Toruniu*, „Nauka”, 2001 , nr2 s.167-178

Serczyk J.: *Towarzystwo Naukowe w Toruniu. Krótki zarys dziejów*, Toruń 1999.

Słownik Polskich Towarzystw Naukowych t. II, cz.1, Wrocław 1990

Słownik Polskich Towarzystw Naukowych t. I, Wrocław 1998

Stogowska A. M.: *Rola intelektualna i kulturotwórcza Towarzystwa Naukowego Płockiego w latach 1820-1930, 1907-1939*, Płock 1998.

Tujakowski A.: *Biblioteka Towarzystwa Naukowego w Toruniu 1875-1975* „Zapiski Historyczne” R.1975, Z 3-4, s.83-112.